

Magánsámán nincs

Beszélgetés Kiss Annával

Kiss Anna tavaly januárban ünnepelte hetvenötödik életévét – ez alkalomból jelent meg összegyűjtött verseit tartalmazó kötete *Gyolcs* címmel. Miért várt vele ilyen sokáig? Honnan jött aztán az ötlet, hogy összeállítsa ezt a jelentős életművet magában foglaló kötetet? – faggattuk a József Attila- és Babérkoszorú-díjas költőnőt.

– Túl az ötvenen már elkészült egy válogatott kötetem is, amelyet bolgár nyelven adtak ki. Egy összegyűjtött kötetnek szerintem most jött el az ideje. Biztattak rá. Magamtól is nekiláttam volna, de épp nyíltak lehetőségek újabb, nagyobb utakra, utánajárnom időtlen ideinknek, meglelni a teljes identitásomat, hogy mért úgy írok, gondolkodom, ahogy – ami a költészet mellett szép lassan fontossá lett. Úgy negyvenévnnyi ilyen irányú tanulmányaimat kiegészíteni korábban elérhetetlen magyar s idegen nyelvű alapművekkel, hogy megírhassem, s közreadjam, amire jutottam, s nyugodtan vénülhessek tovább, vagy múljak el.

– *Kemény Katalin, Hamvas Béla szintén filozófus felesége írja, hogy „a vándor nem szívesen tér vissza oda, ahol már járt egyszer”. Úgy tudom, két évig dolgozott az összegyűjtött versekkel. Több helyen nyilatkozta, de én sem hagyhatom ki a kérdést: milyen koncepciót követett a Gyolcs szerkesztése során? Hagyott ki verseket? Közben rendezte az írásait, előfordult, hogy néhányat átírt?*

– Én nem szoktam köteteket illő egységként komponálni (néha meg is róttak érte); munkáimat, ott, ahol tartottam, időnként közreadtam. Egy vers, verspróza vagy

dráma önmagában már úgyis egész. Nem a kiadás tökélyét, hanem az írás, az egyszemélyes szellemi műhely működését tettem láthatóvá. A már említett külső okok miatt el-el kellett halasztanom publikációkat, előrevennem későbbre tervezetteket. A *Gyolcs*ban minden a helyére került, láthatóvá lettek az együvé tartozó munkák is a szerkesztés által. Alig valami maradt ki a megírt verseimből. Azok olyan irányt vettek, amelyet aztán mégsem követtem. Utólag már átlátva mindezt, bizonyos szavakat, részeket is lecseréltem, és a határ-időktől sürgetve a kezem alól túl frissen kiadott írásokat. Amúgy az írások alatt jelölve van a keletkezés ideje, helye: bárki utánanézhethet mindennek. Egy terjedelmes, kész dráma is kimaradt. Kiegészítettem néhány oldallal. Az azóta eltelt negyedszázadnyi idő sokat segített benne, hogy a cselekményt összevázó nagy manipulátor is megkaphassa a dráma törvényei szerint, amit megérdemel. Ahogy egyébként az élet maga is osztja az igazságot – végül.

– *A gyolcs számomra a keresztről levett Krisztus halotti lepelbe tekert testét, a feltámadást megelőző három napot is megidézi. Miért épp ezt választotta a gyűjtemény címének? Van köze az evan-*

géliumi misztériumhoz? Elvégre az Ön versei is magukban hordozzák az újrakezdet reményét...

– A „gyolcs” szó az emlékképeink közül valóban előhívja az evangélium lepelét is, mint az élet és halál dolgaiból még sok mindent. S mind nőre utal. Az összegyűjtött két hatalmas kötet is, hiszen nő neve alatt jelent meg.

– *A verseit olvasva nehezen bírtam ki, hogy ne énekelve, kántálva haladjak versről versre. Mindegyik versben ott bujkál a sámánisztikus, balladisztikus ősi erő, a vágyakozás az „Egy”-be való visszajutásra. Mintha a tűz körül ültem volna, s a versekkel a nagy szellemek megidézésére tettem volna kísérletet. A keleti misztika, filozófia felé nyitnak ezek a versek. Írás közben érez ilyen transzállapotot, a külvilág kizárását a belső világ jobban értése érdekében?*

– Nem, nem transzállapot. Valami, amire nincs megfelelő szavam. De ha átadom magam a versnek, s közbeszól csengő, telefon, jó ideig azt sem tudom: ki vagyok, hol vagyok, hány óra van.

– *Verseire az én-központúság, a vallomások, önéletrajzos költészet nem igazán jellemző. Remélem, nem lövök mellé, ha azt állítom: az Ön költészete „mi”-költészet. Ez a „mi” aztán jelentheti az egész*

Kiskorában, nevelő nagyszüleiével és nagynénjével szülőhelyén, Gyulán

emberiséget vagy a magyarságot, az európai és keleti kultúrkört. A versei az egyetemesség felé törnek. Vonzódik a közösségi szellemiséghez? Többre értékeli a közösséget az „én”-nél? Leegyszerűsítve a kérdést: a vers értelmét a közösség segítségével, felvilágosításában, a dolgokra való rávezetésében látja?

– Nem értékelem többre a közösséget az „én”-nél. Úgy vélem, sok múlik a közösség szellemén, erkölcsén is. Ahogy sok múlik a kiváló vagy aljaemberen is a maga helyén. Természetes közösségek esetében, amilyen a család, a tágabb összetartozások: mindenki számít, és mindenkire számíthatnak. Cél és eszköz: emberek. Jó esetben. Sámánelődei óta a költő is szolgálja a közösséget. Magán-sámán nincs. Én, aki ma élek, ebből a szolgálatból a költőét vállaltam, nem gyógyítok, nem tanítok – bár a vers is képes világítani, eleveníteni. Jó esetben. Ha nem így volna, sem tehetnék mást, mint

közösséget vállalni az enyéimmel, a világgal: erre van bennem valami réges-régi kód. Ahogy mindenkit, akit rég kitaszításra ígértek – azt valójában a Sorsra bízva ítelték halálra.

– *Finoman, szentségénél fogva van jelen a verseiben a nőiség. Nem mint emancipáció vagy a nő hatalomra törése, hanem a kezdeti természet szerint: anyaságként, szülőként, oltalmazóként, világösszefogóként. A mai napig foglalkoztatja a nő szerepe a világban, a versben?*

– Nem foglalkoztat túlságosan. Kellő önérzettel vagyok nő. Aki ezt rossz néven veszi, az meggondolja, hogy máskor tegye-e. Magartartásom, költészetem is jelzi ezt. És a tiszteletet mind a női lét, mind a férfi-lét iránt.

– *Nem egy verse különböző kultúrák világából építkezik, olvasásuk közben egy régészeti ásatáson érezheti magát az olvasó, ugyanis több kultúra, több mondanivaló és hagyomány rétegződik egymásra. Régóta foglalkoztatják az ősi kultúrák? Úgy tudom, járt Szibériában, találkozott a finnugor nyelvcsaláddal sorolható népekkel is, a magyarok nyelvrokonaival. Milyen emlékei, benyomásai vannak róluk ennyi év távlatából?*

– Jártam Szibériában, finnugor, türk részen is, Mongóliában, kanadai, floridai indiánok közt, a viking hagyományú Izlandon, finnek, bolgárok, makedónok közt. Otthonosan az élő és elfeledett, de előhívható hagyományok közt, érezve, hogy az emberiség valójában egy. S van jobbik része.

– *A színpadi művek, bábjátékok írása honnan jött? Miért kezdett el ilyeneket írni?*

– Az élet csupa közjáték, párbeszéd, monológ, sikerült vagy balul elsült ármánykodás. Olyan közegben nőttem fel, ahol ezt művészi en tették. Nem nagy csoda, hogy rákaptam. Sajátos tanulóévek voltak. Közben súlyosabb drámákhoz kellett szoknunk. Megszenvedtük, túléljük. Felülemelkedtünk rajtuk, mint bárki a maga történelme során. Mindenben, ami a verset előhívja, s a játékban lassan, késleltetve bomlik le, ahogy Shakespeare színházában – a színpadra könyöklő utcalányt, páholyában az arisztokratát egyformán magával ragadja.

– *Indiánokkal, mongolokkal, kisebb nyelvcsoportokkal találkozott. Mintha mindig is a kisebbséget kereste volna. Másképpen kifejezve: a kiszolgáltatottakat, az*

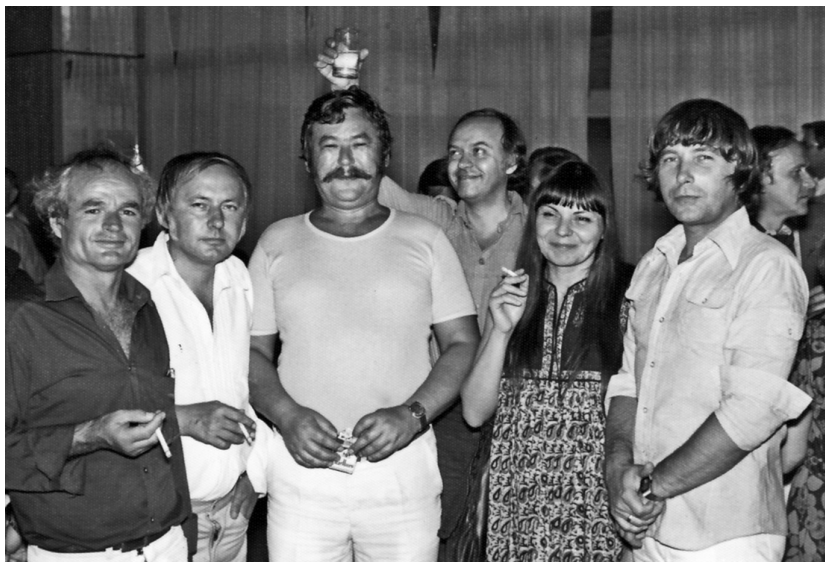
Hakaszföldön, a Jeniszejnél orosz értelmiségiekkel

elesetteket, a kizsákmányoltakat. A hétköznapjait is ez a misszió, ez a szociális érzékenység alakítja? Az emberfigyelem?

– Azokat a népeket kerestem, akik a legtisztábban, a legtöbbet őrizték meg a történelem előttről. Mert egyetlen emberiség van, s elképesztően sok a közös mindenben. Lehetetlen vállalkozásnak tűnt, mondhatni próbára indultam, kehes táltoson, eszelős, széllel bélelt utas, mongoloktól izlandiakig, indiánokig, s minden, mint a mesében! Megírhattam *Az úrnő ezüst ujja*, a *Jár nyomomban* könyvem, az angol–izlandi–magyar, angol–magyar–izlandi, útszótár méretű szótárait. Mivel használható izlandi szótár ma nincs, nem jelzik a kiejtést, pedig jelezve is elmondhatatlan nehézség a más nyelvűeknek. Az egyetlenből, a Berkov-féle, ötvenes évekből, korrekt, orosz nyelvűből kikopott a világ az izlandiakkal együtt. Az én kézzel írottam sok éves múltkeresés és a Berkov-féle könyvtármaradék izlandi–orosz szótárfél terméke. Szükségem volt rá. Angollal is megközelíthetően – megsokszorozódott a jelentősége. És valamiért ez is az én dolgom lett. Tudjuk, az izlandiak nyelve az északi nyelvek fennmaradt közös őse, a viking kor latinja. És hihetetlenül szép. Illik is idegen, déli-keleti párjához, a mienkhez. Ha László Gyulának ama ősnelv-keveréknyelv dolgát taglaló munkájában igaza van...

– *A versről kialakult képe változott az idők során? Másképp gondolkodik róla most, mint esetleg harminc évvel ezelőtt? Nyíltan megkérdem, a maga egyszerűségében: mi a vers?*

– Számomra a versírás a megismerés sajátos útja az ismeretlenben, mintha a ködben. Valahová

A sztrugai költőfesztiválon költők társaságában

jutok belőle. Csak az így lett munkákat hagyom meg. A születésükben nem sok „akárom” van. Ahogy változom életem során, az ismeretlenben járás légiesül. Kissé a vers is. A versre-bicegő drámákkal hasonló a helyzet. Nyilvánvaló persze, hogy se vers, se dráma nem lehet meg a szakmai tudás, a szerkesztés alaposága nélkül – magam is vallom. De a szakma nem ketrec. A színház saját konvenciókkal él, nem mindegyik tűri azt, ahogy én megnyilvánulok. De mindig akad olyan is. Annyi nekem épp elég.

– *Az Ön hazaszeretete a verseiben nem jelenik meg direkt módon, tolatkodóan. Helyette a szürreális folklór, a már felhozott ősi motívumok bonyolult rendszeréből kiemelt elemek jelzik a magyarsághoz való viszonyát, a hazaszeretetét. Miként viszonyul a magyarságához?*

– A mellőngetéshez szükséges a féltégla, a költészethez nem. És lehetnék más, mint egy a magyarsággal? Vegyes származású, közülük való?

– *Manapság újra divatja van a közéleti költészetnek; egymás után*

születnek a jelenlegi kormányt vagy a hazai politikai életet és sokszor Magyarországot bíráló versek, lírába ültetett lesújtó vélemények. Ön szerint is ez a helyzet?

– A világ értékrendje, s benne a miénk is – feldől. Mintha valami vírus ette volna be magát mindenbe. Fájdalommal élem meg a családokon, barátságokon belüli szakadásokat magam is.

Viszont senkit nem tagadok meg, akkor sem, ha már kivel-kivel nem tudnánk mit mondani egymásnak. Előfordul, hogy emléket állítok annak is, ami szétszakadt, mert volt, mert költő vagyok. És ez másfajta téveszmét feltételez, mint a politikafüggőké.

– *A pályakezdésében Latinovits Zoltán mellett Nagy László segítette. Mire emlékszik vissza vele kapcsolatban a legszívesebben?*

– Ők, és még mások is. Emberek voltak, a szó igaz értelmében. Minden kis történetnek ez volna a lényege. Féltő szeretet és tisztelet tartja össze az ilyen kapcsolatokat.

– *Nyomon követi az újabb nemzedékek munkáit? Lát eltérést a maiak pályakezdésének körülmé-*

Mongol írók között

nyei és az Ön pályakezdésének körülményei között? Ha igen, miben? Régen nehezebb volt?

– Akkoriban eljutni az első antológiáig, önálló kötetig: kriminek tűnik ma már. Viszont bírtuk az ország figyelmét, Isten malmai meg tették a dolgukat. Ma könnyen kijön az első füzetke, az első kötet; de félek, nem sok helyre jut el. Egyébként már a miénk sem.

– Ennek ellenére írásra biztatja a tehetséges fiatalokat? Próbálják meg felvenni a versenyt a bóvlival, az értéktelennel szemben?

– A tehetséges fiatal egyszer majd nagy verseket ír; az a dolga. Kereskedelmi szempontok ebben nem befolyásolják. Megjelenhet, és előbb-utóbb neve lesz. A honoráriumtól neki is felkopik az álla, mint idősebb pályatársainak. Egyébként minden rajta múlik. Ez volna a biztatás.

– Visszakanyarodva a kezdetekhez: az emlegetett probléma a Gyolcs című kötetet is sújtja? Eljutott egyáltalán a könyv az olvasóközönségig? Vannak visszajelzések?

– A Gyolcs úgy ezeröttszáz oldal, ezért az olvasók zsebéhez mérve drága, mint helye a boltok polcain. Eljut persze, akihez eljut, s ők a végére érnek, ki mikor – egyszer. Mert idő sincs semmire. Általában. De sok múlik a kivételen. Méltató visszajelzéseknek örülhetek, és nyugalommal tölt el, hogy ez a testes, kétkötetes könyv, mondhatni életmű, még az én szerkesztésemben – van.

– Az internettől tudatosan zárja el magát. Korábban sem használt internetet? A világról a hírekből, újságokból tájékozódik, vagy teljesen kivonja magát a futó, átmeneti, múltó dolgok alól, és a versekbe zárkózik?

– Én már akár taníthatnám is a manipuláció természetét, ha nem viszolyognék úgy tőle. Életkoromból adódóan ismerem, vagy legalábbis gyanítom az elhangzott, leírt mondatok háttérét, múltját, tisztában vagyok érdekekkel, ellenérdekekkel, emberismeretem más dolgokban is eligazít. Sorskérdések, ha felmerülnek, persze én is mindennek utánajárok, s meg-

teszem, ami tőlem telik; ám ha lehet, a vers az első: abban jobb vagyok. De mit kezdjek ennyi ambícióval a politikában? Mit az internet levéltömegével, kétes hitelességével? Vírusaival, leskelődésével? Tudom, gyorsabb, mint a madárpiszok! Rengeteg a haszna, de ezekkel együtt. Érték hozzá, amennyire kell, a drótot mégis kihúztam a falból. Ha elég rosztag leszek, talán meggondolom magam.

– A világban rengeteg krízis történik – háborúk, klímaváltozás, helyi konfliktusok –, amelyek elbizonytalaníthatják, továbbmegyünk: megrendíthetik az embernek a világba vetett hitét, röviden, könnyedén bizalmi válságba kerülhet. Ön milyen kapaszkodókat lát ezekkel szemben? Milyen alternatívák jöhetnek szóba?

– No igen, a hatalom, a pénz cinizmusa, s az ebből következő áldatlan dolgok... Régi ügy ez. Talán épp most tanuljuk, a magunk bőrén, hogy az egyenes beszédű indiánfőnök jóslata lassan beválik: leöljük az utolsó bölényt, kivágjuk az utolsó fát, s rájövünk, hogy a pénzt nem lehet megenni. Ez mindönknek kínál egy józan alternatívát. De mondják, hogy a földtengely változásai is okozzák a klímaváltozást. S úgy látszik, az irracionális mohóságot sem lehet megállítani, míg magát is elemészttve ki nem múlik.

– Az a misztikusság, ami erősen uralja a verseit, a gyerekkorából hozott élményekkel, a mesemondóktól tanultakkal összefüggésben van? A gyerekkor mindenre, akár az élet későbbi alakulására is hatással van?

– A gyerekkor holtunkig kísért bennünket. Az is kiderült, hogy egy ilyen valakitől, mint én, ez

Kárpátalján az MMA irodalom tagozatával

révén az anyósomé. Sógora, első férje múzeumalapító műgyűjteménye (debreceni Déri Múzeum) hazafiassága s a világra, főleg keletre nyitottsága. Anyósom első férje történetesen a Kárpát-medence magyar emlékeit mentette, mint született bánási. Mindez találkozott az én emlékeimmel. Onnantól életem szálai: tanítás, költészet, emberismereti tanulmányok. Ez utóbbi kettő máig. Sajnos, otthonról csak nagyított fotók, olló, húzós mérleg, stoppolófa, orvosságos üvegek, ilyesmi van, amit nem vitt el a „modernizáció”. A többi főleg erdélyi, vett holmi. Vettem a keleti szobám tárgyait is. Olyan értelemben kincsek, hogy köztük élek: érzem időben, térben az egész világot. Kevés pénzen, tanulással jutottam hozzájuk. A nagy izlandi kavics meg csak úgy megszólított a gleccserhordalékból.

– 1956. október 23. Mit jelentett ez a nap az Ön életében?

– Már fővárosi tanár koromban megláttam egy kalendáriumot kedvenc antikváriumom kirakatában „az 1848-as közönséges évre”. Még aznap megvették előlem, mást kellett karácsonyra lelnem. Miről is tanúskodott a valaha ponyvára szánt kiadás? Hogy nem sejtjük, melyik évünk lesz az, amelyik megváltoztat mindent. Apám egyszer mondott valami ilyesmit a politikáról, amikor háborogtam a padlás-söprés, a megverték miatt, s igaza lett. Pár évvel később épp fogat mostam a kollégiumi bádognyalú felett, mikor az elnémíthatatlan rádióból lövéseket, s az eseményeket kibővítő, zavart magyarázkodást hallottam. Tudtam, hogy most van az, amiről apám beszélt. Azóta minden október 23-án, a legremesebb, az ötvenedik évfordu-

lókor is eszembe jutott. Szokása szerint kertelés nélkül beszélt velem. Falusi szabóműhelyében, ahol éppen én sirtam a rongyos ládán. Azon ült valaki pletykafészek vagy panaszos. Így volt ez akkoriban.

– Egy darabig az orvosi egyetem hallgatója volt. Aztán otthagyta. Milyen megfontolásból?

– Nagy elszánás vitt az orvosegyetemre éppen 1956-ot követően. Úgy teljesítettem, hogy eltekintettek a „megtévedtségemtől”. De egyre a versen járt az eszem, s az orvosi lét nem sok időt hagy ilyesmire. Nem vágytam a vasárnapi költő sorsára sem. Pedig már harmadéves voltam.

– Rengeteg könyve van; egy részük a pincében – a fontosabb, mindennapi olvasmányok az ágya mellett. Kiknek a műveihez nyúl újra és újra a legszívesebben?

– Máshol már írtam erről, legutoljára a *Jár nyomomban* könyvem elején. A hálókamrámban épp itt van a fejemnél egy kosárban Móricz nagyszabású történelmi műve, az *Erdély* újraolvasásra; Halmy György dokumentumfilm-sorozata végre könyvben is *Schmidt Éva nyomán* címmel. Jó a Schmidt Éva-súlyú tudósok mondataira újra s újra visszalapozni. Amire a film nem igazán jó. A személyes jelenlét hitelét viszont a könyv nem nyújtja. Együtt az igazi. Itt van még Pessoa verseskönyve, a *Portugál tenger*, s legalul az irdatlan telefonkönyvek – mert nem fértek sehová.

– Elégedetten gondol vissza az életére? Minden terve sikerült?

– Emlékezetem szerint soha senki nem is ígért nekem ilyeneket. Küzdelmes és gazdag életem volt. Nekem való. **Ayhan Gökhan**